

Stališče kartelov v pravnem zistemu.

Spisal Rudolf Šega.

IV.

Pravne podlage kartelnih organizacij.

Na vprašanje, na kakšni podlagi se formalno snujejo karteli, ne moremo ob kratkem odgovoriti. Za sestavo nove kartelne združbe pride namreč v poštev več različnih koncentracijskih oblik.

Dr. F. Bauch navaja v svoji knjigi »Die Rechtsform der Kartelle« zelo obširno nastopne kartelne formacije s posebnim ozirom na nemški zakon: navadna pogodbeni zveza; pravno nesposobna društva; družbe državlanskega prava (analogne družbam avstrijskega obč. drž. zak. §§ 1175 in nasl.); pravno sposobna društva; javne trgovske družbe; delniške družbe; družbe z omejeno zavezo; zadruga; »deželnopravne zadruga« (ki uživajo še posebne privilegije obstoječega partikularnega prava nemških zveznih držav); končno pogodbene združbe več posameznih podjetnikov z drugim gospodarskim subjektom (banko ali samostojno organizirano centralno razpečevalnico).

Jasno je torej, da je pravni učinek kartelne pogodbe odvisen od vsakokratne pravne oblike kartelne združbe in mora biti v vsakem slučaju glede vsebine popolnoma različen.

Dočim torej pri ustanovitvi kartelov potom navadnih dogovorov ni treba nikakršne nadaljnje oblike, se morajo pri vseh tistih kartelih, ki so organizirani kot društva, natančno izpolniti vse zakonito predpisane formalne določbe pri ustanovitvi in nadziranju s strani državne oblasti.

Pri kartelnih delniških družbah — naj si bodo posamezni kartelirani podjetniki delniške družbe, ali pa naj kartel kot tak reprezentira delniško družbo, ali pa naj bo končno le eksekucijski organ kartela, t. j. centralna razpečevalnica, organiziran kot delniška družba — se morajo analogno uporabljati tozadevni predpisi akcijskega zakonodajstva (akcijski regulativ z dne 20. septembra 1899, drž. zak. št. 175), oziroma trg. zakonik, kolikor gre za ustanovitev akcijskih družb, za dolžnost naznanitve,

kontrolno formalnih izprememb organizacij, varovanje javnosti, državno nadziranje občnih zborov itd.

Pri kartelni obliki trgovskih družb, za katero veljajo seveda določbe trgov. zakonika, pristopijo posamezna podjetja takorekoč kot posamezni družabniki združbi, ki se naj nanovo ustanovi. Pri tem je treba rešiti pravno vprašanje, ali morejo biti tudi javne trgovske družbe družabnice kartela, ki je organiziran kot javna trgovska družba?

Po naziranju nemškega državnega višjega sodišča, kakor tudi po sodbah avstrijskega vrhovnega sodišča z dne 3. aprila 1901, št. 4532, in z dne 23. januarja 1902, št. 461, ne more biti javna trgovska družba javna družabnica druge javne družbe (kartela). Ta tendenca se razvidi že iz besedila členov 85, 86, odst. 2 i, in 105 trg. zak., v katerih se označujejo le »osebe«, torej fizične ali pa juristične osebe, kot javne družabnice.

Kartelna oblika zadruga se tiče le zadrug z omejeno zavezo in se le tedaj uporablja, kadar ne nameravajo skleniti le recipročno učinkujočega dogovora glede cen, marveč le hočejo, kakor meni avstrijski zakon z dne 9. aprila 1873, drž. zak. št. 70, pospeševati pridobivanje in gospodarstvo karteliranih podjetnikov potom skupnega poslovnega obrata.

Kar se tiče prej omenjenega spornega vprašanja glede trgovskih družb, morejo biti po veljavnem pravnem naziranju korporacije kakršnekoli organizacijske oblike, torej trgovske družbe, akcijske družbe, zadruga in društva — članice kartela, organiziranega v zadruga, ne da bi morale posamezne osebe, ki pripadajo podrejeni korporaciji, zopet ad personam pristopiti kartelni zadrugi.

Posebno pripravna za smotre kartelov je organizacijska oblika družbe z omejeno zavezo. Dejstvo, da more in mora v tem slučaju vršiti kartelne posle le par poslovodij, oprošča velik del karteliranih podjetnikov osebnega sodelovanja za karteine interese, ne da se izključijo iz njihovega lastnega podjetja, ki ga ravnotako kakor prej osebno vodijo.

Družba z omejeno zavezo nudi pri karteliranju vobče bistveno enake prednosti kakor organizacija akcijske družbe. Natančno je namreč omejena mera glavničnega vplačila, jamstva in rizika pri karteliranem velepodjetju. Družba z omejeno zavezo ima pa za specialno kartelno funkcijo še to prednost, da more, če nastane v

kartelnem obratu potreba, brez težkoč in sitnosti zvišati prvotno glavnično vplačilo, dočim se morajo v tem oziru pri akcijskih družbah natančno izpolniti komplicirane določbe trg. zakonika in regulativa. Družba z om. zavezo se v nasprotju s trgovsko družbo ne razide, če eden izmed družabnikov odpove, umrje ali pa napove konkurz, marveč, kakor določa § 84 avstr. zakona o družbah z om. zavezo, po preteku gotovega časa, če ni tozadevnih določb v družbeni pogodbi, po izrecnem tozadevnem sklepu družabnikov, vsled otvoritve konkurza o družbinem premoženju, končno vsled odredbe merodajnih upravnih oblastev ali pa vsled sklepa pristojnega trgovskega sodišča.

Končno moramo registrirati najoriginalnejšo pravno obliko kartelnih podjetij, namreč dogovor, pri katerem ne sklenejo posamezni podjetniki, ki se nameravajo kartelirati, med seboj posebne kartelne pogodbe, marveč s tretjim pravnim subjektom. Na ta način se podjetniki zavežejo napram temu pravnemu nositelju kartela, ki je obenem izvrševalni organ kartela, da bodo ravnali po gotovih določbah. Ta tretji gospodarski subjekt je navadno banka ali samostojno organizirana in protokolirana centralna razpečevalnica, nakupovalnica ali pa podjetnik iste stroke, ki prevladuje s svojo gospodarsko močjo vse druge.

Pogodba, ki se sklene s tako banko ali pa s popolnoma samostojno centralno pisarno, ima navadno nedolžni in bistveno tudi pravilni značaj komisijske pogodbe ali pa tudi pogodbe, s katero se izroče centrali pravice in dolžnosti trgovskega pooblaščenca v zmyslu trg. zakonika. Nadalje se pa more med posameznimi podjetniki, ki se nameravajo kartelirati, in med centralo skleniti tudi takorekoč fiduciarna komisijska kupčija, ko nastopa razpečevalnica na zunaj kot samostojna nakupovalka. Končno pa more biti razpečevalnica, tudi če je članica javne trgovske družbe ali družbe z omejeno zavezo, nekako enakopravna družabnica in koordinirana posameznim karteliranim produkcijskim podjetjem.

Ta organizacijska oblika kartela ima prednost, da na zunaj sploh ne obstoja kartelna pogodba, tako da se pravnim potom, kakor se to prakticira v nekaterih državah, ne more razveljaviti. Saj je vendar nedvomno, da more na primer banka popolnoma svobodno skleniti z več tovarnami poljubno število posebnih, čeprav po vse-

bini enakih pogodb glede nakupovanja ali komisijskega prodajanja blaga, ki ga izdelujejo omenjene tovarne.

Do popolne fuzije t. j. združbe vseh posameznih podjetij v eno veliko akcijsko družbo, je le še en korak. Proti takemu fuzijskemu podjetju je pa vsako zakonito sredstvo brez moči in nesmotreno. In skoro gotovo bodo ravno to organizacijsko obliko (fuzijo) uspešno uporabljali proti omejevalnim poskusom državne oblasti, ki se propagirajo proti kartelom.

V.

Starejše zakonite omejitve.

Kartelno gibanje je z današnjim pravnim redom v največjem nasprotju. Naš pravni red je navzlic energičnemu odporu mnogih modernih stremljenj ostal individualističen. In tudi nove kodifikacije so ostale na tem temelju. Stremljenja po socialnejši uredbi družabnega življenja so le nekoliko priznana v posameznih družabnih napravah in tozadevnih specialnih zakonih.

Veliko centralistično stremljenje novega časa s svojimi velikanskimi zavodi, s svojim velikim obratom, s svojimi zadružnimi organizacijami i. dr. stoji nasproti pravnemu zistemu, ki, pripravljen le za manjše razmere, upošteva le posamezno osebo in ne ve, kaj naj stori z novimi pojavi. Če torej mora sodišče napram takemu novemu družabnemu problemu zavzeti stališče, se seveda posluži analogije in uporablja za nove pojave pravne predpise, ki so bili izdani za juristično morda podobne, gospodarsko pa popolnoma drugačne razmere. Tako pridemo do juristično podobnih, toda gospodarsko popolnoma drugačnih rezultatov, ki so čestokrat ravno vsled tega krivični. Ta formalna pravičnost poleg največje materialne krivice je skoro značilna za naš današnji pravni red.

Kartelno gibanje je še toliko bolj na neugodnem, ker sploh še ni, vsaj v Evropi, zakonito urejeno in ker se juristično presoja le po svoji zunanji obliki kot privatnopravna pogodba, društvo ali akcijska družba.

Že v starem veku so s posebnimi zakoni nastopali zoper kartelom podobna stremljenja.

Humoristično se omenjajo tozadevni rimski zakoni že začetkoma tretjega dejanja komedije »Captivi«, ki jo je spisal Plautus, ko razlaga lačni parazit Ergasilus svoj načrt:

»Nunc barbarica lege certum 'st jus meum omne persequi.

Qui consilium iniere, quo nos victu et vita prohibeant,

His diem dicam, inrogabo multam, ut mihi coenas decem

Meo arbitrato dent, quum cara annona sit; sic egero.«

Staro rimsko pravo se bavi v dveh slučajih s podjetniškimi družbami. Najprvo jih omenja nek narodni zakon iz prve dobe cesarstva glede trgovine z žitom. Nadalje imamo iz poznejše dobe cesarstva dva ukaza.

V imenovanem narodnem zakonu se označuje kot kaznivo dejanje, če posamezniki ali družbe umetno draže žito, zadržujejo zaloge in nočejo prodajati za primerne cene ali pa namenoma preprečujejo dovoz žita. Dotični trgovci so bili po tem zakonu kaznovani s tem, da so jim odvzeli obrtno pravico ali so jih pa izgnali iz dežele. Osebe višjega stanu so obsodili k javnemu prisilnemu delu. Sicer pa je bila skrb za zadostni dovoz žita in primerne cene, pozneje celo brezplačno razdeljevanje žita med siromašne državljane važna panoga rimske državne uprave, kolikor je prišlo v poštev glavno mesto. Trgovina z žitom je bila torej takorekoč poddržavljena in so imele prej omenjene kazenske določbe pravzaprav le za rimske province praktičen pomen.

Obe cesarski konstituciji, ena iz l. 473, druga iz l. 483 po Kr. r., se nahajata v Justinianovi zbirki zakonov v 59. odstavku 4. knjige codexa. Interesanten je že naslov tega odstavka, ki se glasi: O monopolijah in nedovoljenem sporazumu trgovcev ter o prepovedanih in nedovoljenih pogodbah rokodelcev, poslovodij in lastnikov kopališč. Prva odredba cesarja Leona nam je ostala le nepopolno ohranjena. Dotični ostanek je bil objavljen šele v našem stoletju po nekem rokopisu, ki so ga bili našli v Veroni, vsled česar pri recepciji rimskega prava in v občepравни teoriji seveda ni prišel v poštev. Kakor razvidno, je ta cesarska naredba urejala postopanje oblastev pri podeljevanju monopolnih pravic.

Pomembnejša in zanimivejša je naredba cesarja Zena iz l. 483. Ne nanaša se le na žito ali živila, marveč na vse uporabne predmete, da celo na delo. Predvsem prepoveduje izvrševanje monopola, čeprav se lahko dotični podjetnik sklicuje na to, da je dobil pravico,

izključno izvrševati dotično trgovino ali obrt. Nadalje prepoveduje vse dogovore, da se to ali ono blago ne sme prodajati pod določeno ceno. Končno prepoveduje obrtnikom ali poslovojem, dogovarjati se, da ne sme nihče izmed njih nadaljevati ali končati dela, ki so ga pričeli, toda opustili njihovi tovariši. Izvrševanje monopola so kaznovali s tem, da so dotičniku konfiscirali premoženje ter ga za vedno pregnali. Ravnokar omenjene nedovoljene dogovore so kaznovali z denarno globo 50 funtov v zlatu. Poduradnika, ki je zanemarjal zasledovanje tega kaznivega dejanja, so kaznovali z denarno globo 40 funtov v zlatu.

Na te zakone se je naslanjal večstoletni pravni razvoj. Zakonodajstvo stare nemške države se je opetovano pečalo z organizacijami, podobnimi kartelom. Nemški državni odloki iz let 1512, 1524, 1530 in 1532, pozneje državni policijski redi iz let 1548 in 1577 predpisujejo za »Monopolia und schädlichen Fürkauff« stroge kazni, vendar pa menda niso dosegli velikih uspehov. Celo državni policijski red iz l. 1577. pravi: »Wiewohl die Monopolia, betrügliche, gefährliche und ungebührliche Fürkauff nicht allein in gemeinen beschriebenen Rechten, sondern auch in gemachten und publizierten Reichs-Abschieden, bei grossen Poenen und Straffen, als Verlust aller Hab und Güther und Verweisung des Landsverbotten, so ist doch solchen Satzungen, Abschieden und Verbot bis anher mit gebühlicher und schuldiger Vollziehung gar nicht nachkommen, noch gelebt worden, sondern seynd in kurtzen Jahren etwa viel grosse Gesellschaft in Kaufmanns-Geschäften, auch etliche sonderbare Personen, Handthierer und Kauffleuth im Reich auffgestanden, die allerley Waaren und Kaufmanns-Güther, auch Wein, Korn und anders dergleichen . . . in ihre Hand und Gewalt allein zu bringen unterstehen, Fürkauff damit treiben, und denselben Waaren einen Werth nach ihrem Willen und Gefallen zu setzen, oder dem Kauffer oder Verkaufker anzudingem, solche Waaren niemands, dann ihnen zu kauffen zu geben, oder zu behalten, oder, dass er, der Verkaufker, sie nicht näher oder anders geben woll, dann wie mit ihme überkommen, fügen damit dem Heil, Reich und allen Ständen desselbigen merklichen Schaden zu, wieder obvermeldte gemeine beschriebene Recht und alle Erbarkeit.«

Trgovce naj je nekoliko pomiril izrecen dostavek, da so dovoljene poštene »kompanije«. Prepovedano pa je bilo, da bi ena sama

oseba nakupila blago ter mu postavila poljubno ceno. Nadalje je bilo prepovedano, da bi se prodajalec in kupec dogovorila, da prvi ne bo nobenemu drugemu prodal, zadnji pa od nobenega drugega kupil. Končno je bil tudi prepovedan dogovor, da se blago ne sme prodajati pod določeno ceno. Državni zakoni so kaznovali te prestopke s konfiskacijo premoženja, z izgonom in s tem, da so trgovci izgubili pravico varnega spremstva na njih potovanjih. Krajevna oblast je bila dolžna, uporabljati ta kazenska določila. In cesarski fiskal je moral tožiti krajevna oblastva, če niso vršila svoje dolžnosti, pri državnem sodišču.

Na podlagi omenjenih predpisov rimskega prava in nemškega državnega zakonodajstva sta teorija in praksa občega nemškega kazenskega prava ustvarili poseben pojem zločina, ki se označuje deloma kot »monopolium«, deloma kot »dardanariat«. Teorija navaja sledeče načine tega zločina: a) monopoliziranje, če posameznik ali družba nakupi določeno vrsto blaga v to svrhu, da prevlada trg (accaparement); b) pogodbe med trgovci, prevozniki ali obrtniki z zgoraj označeno vsebino; c) ta zločin stori pa tudi oni, ki zadržuje zaloge potrebnih živil ali ki jih noče prodajati za primerno ceno.

V rimskih in nemških zakonih predpisanih kazni ni uporabljala sodna praksa, pač pa jih je izpreminjala v arbitrarne denarne in zaporne kazni. Ta pravni položaj je ostal do konca 18., deloma tudi še v 19. stoletju, ker so šele novejši nemški partikularni kazenski zakoniki, ki so nastali pod vplivom moderne narodnogospodarske teorije, skoro popolnoma odstranili zločin dardanariata.

Popolnoma podoben je bil pravni razvoj na Francoskem. Pričenši s kapitulacijami Karla Velikega se bavi izvanredno veliko število kraljevskih naredb in odločb parlamentov na enak način z omejenimi pravnimi položaji. Merlin navaja razsodbo parlamenta v Metz u z dne 21. junija 1763, s katero je bil krivim spoznan monopoliziranja trgovec, ne da bi se dogovoril z drugimi, ker je nakupil vse zaloge kemične tvarine, ki se je bila rabila proti živinski epidemiji, ter potem neprimerno dvignil prodajne cene. Navedena razsodba pripominja: »La Cour convoit que cette manoeuvre est, dans ceux qui la pratiquent, l'effet de l'intérêt le plus sordide; vouloir tirer profit du fléau accablant, à la cessation duquel il est du devoir de tous, les hommes de veiller, c'est une bassesse qui dégrade l'hu-

manité, en même temps qu' elle doit soulever toute l' indignation de la Cour.»

Višek tozadavnega zakonodajstva Francije tvorijo, kakor znano, grozni zakoni leta 1793, ki so kaznovali odušni nakup potrebnih predmetov (accaparement) s smrtno kaznijo. O novejšem francoskem zakonodajstvu bomo znabiti poročali pozneje.

Materialno popolnoma soglašata tudi pravni razvoj na Angleški in nemški. V tem oziru je treba le odpreti starejše izdaje Blackstonovih komentarjev in prepričamo se, da so tvorili še koncem 18. stoletja »forestalling«, »regrating«, »engrossing«, »monopoly« kaznive dejanske stane takratnega angleškega kriminalnega prava, ki so bistveno soglašali s prej navedenimi zločini rimskega in nemškega kazenskega prava.

Kanonisti razločujejo predvsem med zakonito ceno (pretium legitimum) in naravno ceno (pretium naturale seu vulgare). Zakonito ceno določa merodajno oblastvo, naravno ceno pa splošno naziranje ljudij. Različni avtorji navajajo za odločilne vzroke te naravne cene dejstva, ki jih še danes smatra narodnogospodarska teorija odločilnimi za tržne cene: koristnost blaga, produkcijski stroški in razmerje med ponudbo in povpraševanjem. Splošno so priznavali, da naravna cena ni neizpremenljiva. V tem oziru so razlikovali tri stopnje: najnižjo ali milostivo ceno (pretium infimum seu pium), pod katero se na pravičen način ni smelo ničesar kupiti; srednjo ali zmerno ceno (pretium medium seu moderatum) in najvišjo ali strogo ceno (pretium summum seu rigorosum), nad katero se ni smelo ničesar prodati. Vse tri navedene stopnje še spadajo pod pravično ceno (pretium justum); še le na to prične krivična cena. Če se je dogovorila taka cena, se proti njej še ni moglo civilnopravnim putem ugovarjati, dokler ni presegala kršitev polovice (laesio ultra dimidium), pač pa je bila predpisana in foro conscientiae, torej pred duhovnikom, vsled dogovora precej krivične cene — odškodnina.

Iz tega lahko razvidimo, kakšno je bilo naziranje kanonistov glede monopolističnih stremljenj, predvsem obrtnikov in trgovcev. Taka stremljenja hočejo navadno doseči nenaravne in krivične cene, in nasprotujejo torej pravičnosti.

VI.

Moderni pravni razvoj v Avstriji.

Danes še nimamo v Avstriji zakona, ki bi bil nalašč naperjen proti kartelom in ki bi ga mogli oficialno označiti za protikartelni zakon. Pač pa je tu zakon, ki se v svojem glavnem smotru tiče popolnoma drugih pravnih razmer, vendar pa ima določbo, v katero kaj rado posega pravosodje, kadar presoja pravno stališče kartelnih pogodb. To je avstrijski koalicijski zakon z dne 7. aprila 1870, drž. zak. št. 43.

Liberalna naziranja 19. stoletja so povzročila, da so večje evropske države popolnoma odpravile do tedaj veljavne koalicijske prepovedi delodajalcev in delojemalcev ali jih pa vsaj omejile. V Angliji so razveljavili koalicijsko prepoved l. 1824. V Franciji so z zakonom z dne 25. marca 1864 odstranili kazenskopravno zasledovanje koalicij, dočim so popolno koalicijsko svobodo zajamčili še le z zakoni z dne 30. junija 1881 in 21. marca 1884. V Prusiji so z zakonom z dne 24. aprila 1854 določili, da koalicije delodajalcev niso prepovedane. Za severnonemško zvezo je zakon z dne 1. oktobra 1869 priznal koalicijsko svobodo. Za Nemčijo je končno § 152 obrtnega reda popolnoma razveljavil vse prepovedi in kazenske določbe glede koalicij, ki so jih bili že ustanovili ali ki jih še le nameravajo ustanoviti. Nato je tudi Avstrija že s prej omenjenim zakonom uredila koalicijsko pravo.

§ 1 zakona o koalicijskem pravu z dne 7. aprila 1870 je razveljavil kazenske določbe §§ 479, 480 in 481 kaz. zakona iz l. 1852. § 2 koalicijskega zakona pa določa, da so brez pravnega učinka natančnejše kvalificirana koalicijska stremjenja delodajalcev proti delojemalcem, ravnotako pa tudi vice versa taka stremjenja delojemalcev proti podjetnikom, končno tudi vsi dogovori v svrhu podpiranja onih, ki vzdrže pri omenjenih dogovorih, in pa dogovori v svrhu oškodovanja onih, ki se nočejo več držati dogovorov.

§ 3 vsebuje par kazenskopravnih določb. Te določbe ne pridejo v poštev le v zgoraj označenih koalicijskih slučajih, marveč so velikega pomena tudi pri kazenskopravnih momentih dejanskega stanu v postopanju proti kartelom, kakor je razvidno iz prvih besed § 4 tega zakona.

Za kartelno pravo pa pride edino in v prvi vrsti v poštev § 4 tega zakona, ki pravi: »Kar določujeta §§ 2 in 3, — vsled katerih nimajo tozadevni dogovori nobenega pravnega učinka — to velja tudi za dogovore obrtnikov v svrhu, da zvišajo ceno kakega blaga občinstvu na škodo.«

Ta § 4 koalicijskega zakona tvori zakonito podlago vsega pravosodja v Avstriji, ki se bori protikartelni politiki. V ta paragraf so interpretirali in še interpretirajo kar najobširnejše tendence, da ga po volji pravosodja in upravne politike polagoma preustroje v drakoničen protikartelen paragraf. Redaktorji koalicijskega zakona so nedvomno pri sestavljanju tega § 4 mislili na maloobrtne razmere, predvsem na izdelovalce potrebščin vsakdanjega življenja. S prepovedjo dogovorov glede cen so gotovo hoteli preprečiti in onemogočiti specialno sleparsko lokalno draginjo. Za velikopotezne zveze tovarniških podjetij, ki naposled tudi nameravajo in izvajajo zvišanje cen, pa ta paragraf nedvomno ni bil namenjen. Zakon je hotel s § 4 varovati male konsumente. Takratno zakonodajstvo pa pač ni nameravalo zgraditi trdnega jeza proti velekapitalistični koncentracijski politiki. Če naj bi § 4 veljal za vse podjetnike, tedaj bi zakonodajalci rekli v § 4: »... za dogovore podjetnikov, navedenih v § 2, odst. 1...« V § 4 je pa izrecno rečeno »obrtniki« v nasprotju s kategorijo delodajalcev v § 2, kjer so izrecno navedeni tudi voditelji tovarn, rudnikov in plavžev.

Dočim je bilo karteliranje do l. 1870 vsled določb §§ 479 in 480 kazenskega zakonika direktno prepovedano in kot prestopek kaznivo, je koalicijski zakon odstranil to prepoved. Statuiral je le dejstvo, da kartelne pogodbe civilnopravno nimajo nobenega učinka.

Kar se tiče predvsem kazenskopravnih funkcij koalicijskega zakona z ozirom na kartele (§ 3 v zvezi s § 4 tega zakona), moramo poudarjati, da nikakor ni moči izvajati iz besedila teh dveh paragrafov kazenskopravnega sankcioniranja civilnopravne neveljavnosti kartelne pogodbe. Kaznivi so snovalci kartela le tedaj, kadar hočejo z nasilnimi sredstvi ustanoviti, razširiti ali izvesti kartelni dogovor in če v to svrhu s strahovanjem in silo poskušajo braniti, ali branijo še ne karteliranim obrtnikom, da bi ti še nadalje samostojno producirali ter ostali izven kartela.

Važnejši je pa civilnopravni pomen § 4 koalicijskega zakona. Ker se navaja v §-u 4 — § 2, se s tem določa, da so dogovori obrtnikov v svrhu, da se zviša cena kakemu blagu občinstvu na škodo, brez pravnega učinka.

Takratni gospodarski položaj je bil pač tak, da so avstrijski zakonodajalci, kakor smo že prej omenili, mislili predvsem na koalicijske pravice delojemalcev. Učinkovit političen in jurističen pomen so tedaj pripisovali pač le delavskim koalicijam. Kaj so pač vedeli v sedemdesetih letih o zvezah delodajalcev in o kartelih?! Stavke so pa bile vsaj teoretično znane. Tedaj faktično ni bilo niti v Avstriji niti drugje gospodarskih kartelov, kakor jih imamo danes. Še le po l. 1880 so se pojavili ti novi gospodarski stвори, ki jih pa tedaj še niso znali prav ceniti in spoštovati.

Friderik Kleinwächter naglašja prvi v svoji knjigi: »Die Kartelle. Innsbruck 1883.« velik pomen teh pojavov. Pohle pravi v svoji knjigi: »Die Kartelle der gewerblichen Unternehmer, Leipzig 1898,« da je Kleinwächter našel kartelee. Od tedaj je v Avstriji in tudi drugih državah izšla zelo bogata literatura o kartelih.

Čudno in značilno pa je, kako kontrastira s to bogato znanstveno literaturo o kartelnem problemu avstrijska judikatura, ki se je le malo pečala s tem vprašanjem. Nikakor pa ni avstrijskim razsodbam odrekati velike prejudicialne moči, ker vse te razsodbe direktno označujejo markantno glavno vprašanje pravnega obstoja ali pravne labilitete kartelov in ne tratijo časa in prostora z razlaganjem malenkostnih postranskih momentov.

Dočim so prej smatrali za »obrtnike« v zmislu koalicijskega zakona le rokodelce in producente vsakdanjih življenskih potrebščin, kakor peke, mesarje itd., je najvišje sodišče razsodilo dne 20. januarja 1898 št. 242, da pripadajo pod ta zakon tudi tisti producenti, ki tovarniško izdelujejo blago. »Čeprav govori koalicij. zakon v § 4 le o obrtnikih, se morajo tem prištevati tudi tisti obrtniški producenti, ki preko okvira navadnega rokodelskega obrata tovarniško izdelujejo blago. (Primerjaj per analogiam čl. XXIII. uvedb. zakona k civilnopravdnemu redu in čl. XXX. uvedb. zakona k izvršilnemu redu, in tudi označbe obrtnege reda, v katerih obsega pojem »obrt« tudi obrt, ki tovarniško izdeluje.) Ni uvideti, zakaj naj bi zakon varoval občinstvo samo napram rokodelcem, ki morejo spričo svojega majhnega obrata občinstvo razmeroma manj oškodovati, na-

sprotno pa ne napram tovarnarjem, ki morejo mnogo bolj oškodovati konsumente. Za vporabo § 4 koal. zakona pa pri tem ni odločilno, ali je imel kartel faktično učinek, da se je cena blagu za občinstvo zvišala, kajti zakon ne zahteva tega, da označi tak dogovor pravno neveljavnim; pač pa zadošča že možnost, da bi mogla vsled takega kartela postati cena kakemu blagu za občinstvo neugodnejša.«

Po tem natančno označenem naziranju najvišjega sodišča torej ne pride v poštev dejstvo, da se je cena faktično zvišala, ker ni tako zvišanje vedno posledica kartelne pogodbe in more nastati tudi brez vsakega ozira na kartel. Če se hoče vporabiti koalicijski zakon, ni treba dokazati, da se je cena blagu zvišala le vsled karteliranja produkcije.

»Popolnoma napačna je razlaga zakona, da je kartelna zveza samo napram občinstvu brez pravnega učinka, nikakor pa ne med člani podjetniške zveze. Ne sme se prezreti, kako bi mogel zakon doseči svoj smoter, da varuje občinstvo, če bi imel eden izmed članov kartelne zveze pravico, prisiliti drugega člana, da se drži kartela. Tudi utesnitev kartelovih kupčij na omejeni okoliš (argum. navedeni člani XXIII. uvedb. zakona: v »tuzemskem prometu«) in na določen čas seveda ne more izpremeniti neveljavne kartelne zveze v veljavno.«

Načelno važna je tudi rzsodba najv. sodišča z dne 6. aprila 1899 št. 3419. Od tega sodišča so direktno zahtevali, naj razveljavi kartelni dogovor, ki ga je sklenilo več tovarnarjev. Zastopnik karteliranih podjetnikov je naglašal, da pri omenjenem dogovoru ni šlo za to, da se oškoduje občinstvo, marveč da se odstrani dobiček posredujočih trgovcev, da se čimbolj zmanjšajo stroški, obenem pa ustvari večji okoliš za razpečavanje. Nameravana organizacija po mnenju zastopnika kartela ni bila naperjena proti širšemu občinstvu, marveč le proti posredujočim trgovcem in posameznim kupovalcem, ki so pa kartelirani material rabili le kot pomožno sredstvo.

Temu nasproti je zavzelo najvišje sodišče sledeče stališče:

»Koalicijski zakon ne nudi oporišča za to, da zadeva le umetno podraženje potrebščin vsakdanjega življenja — kakor tuptam mislijo — vsled tega, ker tangira javne interese.«

Zakon ne govori, kakor razveljavljeni § 479 kaz. zak. (v nasprotju s § 482 kaz. zak.), o potrebščinah vsakdanjega življenja. Za-

došča, da gre za blago, čegar podraženje bi občutilo občinstvo, torej za predmete, ki jih občinstvo rabi, bodisi za pomožno tvarino ali pa za gotove izdelke.

»Razlaga pojma »občinstvo« na navedenem mestu zakona v tem zmislu, kakor da bi morala biti splošnost prebivalstva neposredno prizadeta, je preobširna. Z označbo »občinstvo« se hoče očitvidno le poudariti, da gre za blago, ki služi splošnemu prometu ter zadošča potrebščinam splošnosti, v nasprotju s predmeti, ki jih kupujejo le posamezne osebe, kakor umetnine in podobno. Iz zakona se pa ne da sklepati, da mora biti kupujočemu občinstvu povzročena škoda velika.«

»Namen koalicijskega zakona je le, varovati konsumente kakega blaga pred umetnim podraženjem, ki ga povzroča dogovor producentov. Zakon ne razločuje med brezpogojno potrebnimi potrebščinami in drugim blagom. Smatrati ga moramo torej za zakon, ki obsega vse blago, ki ga rabi prebivalstvo sploh, ne pa samo posamezne osebe neposredno ali pa pri izdelovanju drugega blaga. S tem je prizadeta potrebščina precej velikega ali razširjenega dela prebivalstva, torej občinstva, čeprav ta potrebščina ni neobhodno potrebna za življenje.«

»Podražitev blaga ima pa vedno za posledico, da mora nositi stroške podražitve kupovalec, občinstvo, ki je torej vsled tega oškodovano. Nasprotno se pa ne sme pojem oškodovanja v toliko omejiti, da mora iz tega slediti nevarnost za nakupovanje dotičnega blaga ali pa le občutno pritiskanje kupujočih.«

»Da se vporabi § 4 koalicijskega zakona, se seveda ne sme zahtevati predpogoj, da ima sklenjeni dogovor izrecno namen zvišati ceno občinstvu na škodo, kajti na ta način bi bila vporaba zakona naravnost iluzorična, ker bi potem producenti nikakor ne označevali tega namena v pogodbi, predvsem pa ne v pogodbeni listini, marveč bi skušali ta namen kolikor mogoče prikriti. Nasprotno mora sodnik ne oziraje se na namene, označene v pogodbi, presoditi, ali se more iz medsebojnih obveznosti, ki so jih prevzeli člani zveze, in iz pred sklepom pogodbe se vršечih dogovorov in pogovorov sklepati, da so imeli namen, ceno blagu občinstvu na škodo zvišati.«

Z vso strogostjo se mora vporablјati določba zakona o neveljavnosti kartelnih pogodb v vseh slučajah, v katerih je zvišanje

produkcije napram označenemu začetnemu stanju odvisno od odredbe kartelove centralne pisarne, v katerih centralna pisarna ne sme prodajati pod določeno minimalno ceno in v katerih se ko- nečno s konvencionalnimi kaznimi kaznuje vsako prodajanje brez posredovanja centralne pisarne in vsak separaten dogovor glede prodajanja ali določevanja cene, ki ga sklene ena izmed karteliranih tovarn brez vednosti centralne pisarne. Kajti iz takih določb v po- godbi se more sklepati, da nameravajo »onemogočiti vsako znižanje cene od strani enega izmed članov ter izročiti množino produkcije kakor tudi določevanje cen centralni razpečevalnici, torej izločiti vsako konkurenco med člani kartela. Če je število udeležencev pri dogovoru, ki ima namen zvišati cene, večje ali manjše, to ne odloča pri koalicijskem zakonu, kajti že manjše število udeležencev, po- sebno če, kakor je pri industrijskem kartelu pač večinoma, obvla- dujejo največji del produkcije v deželi, more vplivati na blagovni trg ter učinkovati s tem, da odstrani konkurenco med posameznimi producenti, na cene konsumentom na škodo.«

Celo dogovori, ki nameravajo izboljšati kakovost blaga ter ob- enem zvišati ceno, spadajo v gotovih slučajih po mnenju sodišč pod ta zakon. Tako je najvišji sodni dvor z rzsodbo z dne 26. sep- tembra 1905 razveljavil rzsodbi obeh podrejenih instanc, ki sta priznali ustanovne pogodbe mednarodnega sindikata za žarnice za pravnoveljavne, ter dopustil dokaz, da je sindikat nameraval zvi- šati ceno. V razlogih pravi sodni dvor, da se sicer niso zvišale cene splošno občinstvu na škodo, če je kartel dal za višjo ceno boljšo kakovost. Ozirati se pa mora tudi na to, ali škoduje zvišanje cene manj premožnemu prebivalstvu, ki čestokrat težko ali sploh ne more plačati zvišane cene. Vseeno je, ali ima dogovor izrecno namen, zvišati ceno. Zadošča, če se more iz okolščin izvajati namen, zvišati ceno blagu občinstvu na škodo. Ravnotako ne pride v poštev dejanski učinek. Že samo možnost, neugodno za občinstvo učinko- vati na cene, zadošča, da izgubi dogovor pravno veljavo.

Kartelne pogodbe, ki so se sklenile v inozemstvu, se morajo po rzsodbi najvišjega sodnega dvora presojati po avstrijskem pravu.

Vrhovno sodišče v Avstriji dozdaš še ni aprobiralo nobene kartelne pogodbe, o kateri je moralo rzsojati.

Vendar je pa še zdaj dvomljivo, ali veljajo te določbe za vse vrste kartelov in ali niso gotove vrste izvzete.

Če vpoštevamo utemeljevanje avstrijskega zakonskega načrta proti kartelom iz l. 1897., tedaj ne spadajo pod omenjeni zakon oni karteli, ki

1.) ne nameravajo zvišati cen, marveč le ohraniti obstoječe cene blagu, n. pr. spričo padajoče konjunkturo;

2.) vsebujejo znižanje nakupnih cen surovinam, polfabrikatom in pod., bodisi da se direktno dogovore glede cen ali pa porazdele okoliše, od koder dobivajo surovine (nakupovalni karteli);

3.) nameravajo le ugodnejšo uredbo drugih produkcijskih pogojev (n. pr. stroškov za transportno zavarovanje itd.).

Toda tudi to vprašanje je v literaturi in pravosodju deloma še sporno. Sploh obstoji v Avstriji tendenca, spraviti vse kartelne pogodbe pod koalicijski zakon.

Da se vsemu temu izognejo, so začeli karteli ustanavljati posebna razsodišča, ki naj odločujejo o sporih, nastajajočih iz kartelnih pogodb. Toda s tem ne dosežejo več svojega cilja, odkar je stopil v veljavo sedanji avstrijski civilnopravdni red. Paragraf 595, št. 5, tega zakona določa, da je izrek razsodišča neveljaven, če nasprotuje prisilnim pravnim predpisom, nadalje določa št.7 istega paragrafa, da je tak izrek razsodišča neveljaven v slučaju, če je to ali ono stranko obsodilo k zakonito nedopustnemu ali prepovedanemu činu.

Razentega določa čl. XXIII., št. 1 uvedb. zakona k avstrijskemu civilnopravdnemu redu:

»Pogodba glede razsodišča je zlasti neveljavna, če jo je pritožnik sklenil z ozirom na dogovor članov podjetniške zveze (kartela), da se za njegovo obrtno produkcijo potrebno blago; orodje in druga pomožna sredstva prodajajo v tozemskem prometu le pod tem pogojem, če se kupovalec glede sporov, nastalih iz kupčije, podvrže borznemu razsodišču; pravici, opirati se na to neveljavnost, se ni moči veljavno odpovedati pred pričetkom razprave pred razsodiščem.«

Ravnotako določa čl. XXX. uvedb. zakona k avstrijskemu izvršilnemu redu:

»Na podlagi izreka razsodišča dovoljena eksekucija se mora nadalje na zahtevo zavezanca ustaviti, če je obvezanec sklenil po-

godbo glede razsodišča z ozirom na dogovor članov podjetniške zveze (kartela), da se ... (kakor zgoraj).«

Proti submisijskim kartelom je naperjena sledeča določba dekreta dvorne pisarne z dne 27. avgusta 1838:

»Neveljavne so pogodbe, s katerimi obljubi kdo, da ne bo prišel kot sponudnik na javno dražbo, prirejeno od katerekoli oblasti, ali da bo dražil le do gotove cene ali le po določeni meri ali pa sploh ne.«

Ker so kartelne pogodbe neveljavne, tedaj sledi iz tega, da ima udeleženec tudi pravico, nazaj zahtevati naročene kavcije; pač pa se ne morejo nazaj zahtevati plačila, ki so se že vplačala v svrhu, da se zadosti taki pogodbi (§ 1432 obč. drž. zak.).

Poudariti moramo, da vse določbe uveljavljajo le civilnopravno neveljavnost nezakonitih pogodb, ne omenjajo pa kazenskopravne sankcije prepovedi. Kaznuje se le poskus, izsiliti s sredstvi ustrahovanja ali nasilstva sklep ali izvršitev kartelnih dogovorov. Tako postopanje se smatra za prestopok ter se kaznuje z zaporom od osmih dni do 3 mesecev.

Društva s kartelnimi smotri je moči na podlagi § 6 društvenega zakona z dne 15. novembra 1867 razpustiti. Na podlagi te določbe se morejo prepovedati društva, ki so po svojem smotru ali ustanovi protizakonita ali protipravna ali državi nevarna.

Vlada more prepovedati ustanovitev akcijskih družb s kartelnimi smotri (prodajne sindikate in pod.) eventualno na podlagi § 14 ces. patenta z dne 26. novembra 1852 ter utemeljiti to s tem, da taka akcijska družba ne ustreza javnim interesom. Vendar pa dozdaj še niso vporabili te določbe, marveč so opetovano dovolili, da so se ustanovile kartelne akcijske družbe.

Kot rezumé naših raziskovanj o pravnih učinkih koalicijskega zakona moremo torej konstatirati, da je najvišje sodišče vporabljalo § 4 omenjenega zakona proti kartelom na najstrožji način, kakor to zahteva besedilo zakona. Kot pravno neveljavne je torej označila judikatura vse kartelne dogovore, ki naj bi učinkovali na gospodarsko življenje, izvzemši morda čiste nakupovalne in kondicijske kartele. Nasprotuje ali vsaj teoretično more nasprotovati tudi vsem jurističnim konstrukcijam, ki imajo namen, indirektno pridobiti kartelnim dogovorom, oziroma njihovim funkcijam pravno veljavo, in sicer na podlagi pozitivnih zak. predpisov koalicijskega

zakona, obeh navedenih členov uvedb. zakona in pa z analogno vporabo navedene določbe drž. zakonika (§ 1432).

Toda navzlic tej strogosti pravosodja še vedno obstojajo v Avstriji karteli in se mogočno razvijajo. In ravno iz tega dejstva sledi čudna dvojna funkcija in dvojno presojanje koalicijskega zakona. Ta zakon naj varuje občinstvo pred karteli. Pri tem pa ne more faktično onemogočiti kartelov. Kartele hoče sploh uničiti, vendar pa ne more odstraniti škodljivih izrodov kartelov. Privrženci kartelov zahtevajo, naj se odstrani zakon, ker preprečuje pravni obstoj kartelov ter omogočuje kršenje kartelnih pogodb. Nasprotniki kartelov pa zahtevajo, naj se zakoniti predpisi kolikor mogoče poostre, ker je dosedanji zakon faktično premalo občuten za kartele.

Razumni narodnogospodarski politiki so že pred časom prišli do prepričanja, da to strogo pravno presojanje kartelov ni prava metoda, da se kartele odvrne od njihovih principov in koalicijskih stremljenj. Nasprotno. Kartele se s tem postopanjem sodišč prisili, da še bolj energično kot doslej, toda skrivoma zasledujejo svoje smotre. In tako se bodo karteli v boju za svojo pravno ekzistenco polagoma približali fuzijam, kakor jih imamo v Ameriki (trusti). Jasno pa je, da razvoj organizacije iz kartela v trust ne koristi niti konkurentom niti konsumentom. Fuzijsko podjetje je samo en edin praven subjekt. In državna avtoriteta se more v njegovo poslovanje vmešavati le na podlagi formalnih kontrolnih pravic, ki jih ji nudijo akcijski regulativ al pa trgovski zakonik. Fuzija ni več koalicija, pa tudi ne kartel. In proti takim koncentracijskim oblikam bi v Avstriji ne pomagal noben koalicijski zakon, pa tudi nobena ekstenzivna interpretacija.

